

12. Там само. – Арк. 298.
13. Там само. – Од. зб. 616. – Арк. 268.
14. ДАСБУ. – Ф. 13. – Од. зб. 254. – С. 66.
15. Державний архів Київської області. – Ф. Р-1. – Оп. 1. – Од. зб. 157. – Арк. 1.
16. ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 20. – Од. зб. 425. – Арк. 50 – 52.
17. Там само. – Од. зб. 642. – Арк. 238.
18. Там само. – Од. зб. 425. – Арк. 53, 55, 65.
19. Там само. – Од. зб. 1305. – Арк. 3.
20. ДАСБУ. – Ф. 13. – Од. зб. 254. – С. 69.
21. Красносілецький Д.П. Антибільшовицький рух селян в правобережній частині УСРР у 1920 – 1924 рр. // Дис... канд. іст. наук. – С. 147 – 150.

Сергій Литвин
(м. Київ)

ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА ПРОПАГАНДИСТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА ЧЕРКАЩИНІ В ПЕРІОД НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Розглядається малодосліджена проблема утворення та функціонування націоналістичних осередків на теренах окупованої нацистами Черкащини.

Рассматривается малоисследованная проблема создания и функционирования националистических ячеек на территории оккупированной нацистами Черкащины.

Значна активізація зусиль вітчизняних фахівців з історичної науки в напрямку локальних досліджень діяльності ОУН та УПА призводить до того, що ретельно виплеканий радянськими ідеологами міф про обмеженість цих структур суто західними теренами України поступово відходить у небуття.

Але, як це не парадоксально, до останнього часу Черкащина – край, розташований в самому серці нашої держави та ушлявлений своєю багатовіковою історією і культурою, залишається одним з найменш досліджених регіонів в контексті поширення самостійницьких ідей та розгортання національно-визвольних сил у ХХ ст., зокрема у роки Другої світової війни. Частково зазначена проблема розглядається у праці дослідника Б. Чорномаза [1], окремі її аспекти фрагментарно відображено в монографіях М. Бушина, Н. Гудачкової, А. Лисенко [2], В. Лазуренка, Ю. Вовкотруба [3], А. Русначенка [4], Ю. Щура [5]. Із діяльністю черкаської філії організації «Просвіта» (структури, що свого часу була тісно пов'язана з ОУН) можна ознайомитися на сторінках публікації М. Щербини [6].

Одразу після початку німецько-радянської війни з ініціативи обох фракцій ОУН (бандерівської і мельниківської) на Наддніпрянщину вирушили похідні групи українських націоналістів. У їх складі перебували переважно молоді люди, завзяті, натхненні патріоти, головним завданням яких була пропаганда серед місцевого населення з метою об'єднання під гаслами національної ідеї задля спільної боротьби проти різношерстих окупантів. Формування мережі осередків українського націоналістичного підпілля, створення місцевих організацій «Просвіти» і активна робота в них, використання місцевої преси для ведення замаскованої націоналістичної пропаганди, а також збір економічної, політичної, соціальної та військової інформації про становище в регіоні швидко стали провідними напрямками діяльності оунівців на Черкащині [7].

Туди члени похідної групи на чолі з Володимиром Коханьчуком (Дмитро Тимченко) прибули ще в серпні 1941 р. [8]. Спершу вони з'явилися в с. Краснопілка

Христинівського району. Дуже швидко в Краснопілці було організовано осередок ОУН і похідна група перейшла в с. Велика Севастянівна. Там з ініціативи її членів було проведено сходку села і обговорено ситуацію, в якій опинилася вся Україна та село зокрема, обрано старосту і міліцію [9].

Після обрання органів місцевого самоврядування у Великій Севастянівці, за лічені дні було організовано осередок ОУН, до якого увійшли Дмитро Усенко, Іван Мельник (всього понад десять осіб). Звідти члени похідної групи В. Коханьчук і Роман Михайлюк (Петро Думка) прибули в Умань [10], де буквально за декілька днів відбулося оформлення окружного Проводу ОУН, провідником якого став сам В. Коханьчук, а Р. Михайлюк – його заступником. В окружний Провід у 1941 р. також входили місцеві жителі – Арсен Кулібаба з с. Легедзине та Єлісей Горобець з с. Дубова. Через деякий час його особовий склад поповнили Олекса Губар із с. Оксанине, Іван Лисенко з с. Адамівка Чигиринського району та Леонід Ларжевський (Байда) з м. Умань [11].

В Умані учасникам похідної групи за допомогою підробних документів вдалося легалізувались. Дмитро Тимченко влаштувався особливо вдало. Добре розуміючись в питаннях релігії, він долучився до праці у раді Української Автокефальної Церкви, яка на Уманщині, як і скрізь на східноукраїнських землях, претендувала на роль осередку національно-патріотичних сил та являла собою окрему легальну ділянку боротьби за національну ідею.

Інший член похідної групи Андрій Куземний виконував функції перекладача в єпископа Української Автокефальної церкви Ігоря Губа. Він роз'їжджав по периферійних парафіях, мав великі можливості таємно виконувати завдання організації. Із завданням ОУН в Умань також прибув військовослужбовець Вермахту М. Олійник. З його допомогою підпільники діставали розвіддані про настрої серед німецьких вояків, отримували продовольчі картки, бланки документів тощо [12].

Міська управа Умані швидко опинилася фактично під впливом ОУН. Голова міської управи Марцін, його заступник Андрієтті, керівник торгово-промислового відділу Кравченко, працівник управи Чернілевський – всі четверо були членами ОУН і виконували в управі завдання Проводу [13]. Тим часом, осередки, організовані приїжджими націоналістами та їх місцевими спільниками, почали діяти в усьому Уманському районі. Зокрема, осередок ОУН у с. Оксаниному нараховував 30 осіб.

Є відомості про існування оунівського осередку і у Звенигородському районі Черкащини, який вже з осені 1941 р. займався організацією філій «Просвіти» в селах району [14]. З того ж часу діяв Звенигородський окружний провід ОУН на чолі із Сивоконем [15], який працював агрономом Озірненської МТС. В с. Гусакове з місією організувати громадсько-політичне життя до місцевої вчительки Катерини Русалівської із Праги прибув Антін Шкільний родом із с. Вільхівець. Перед війною він перебував в еміграції, бо в часи УНР виконував функції посла від Центральної Ради до кубанських козаків і, взагалі, був досить помітною фігурою в Україні у період національно-визвольних подій 1920-х рр. А. Шкільний став одним з ініціаторів створення сільських осередків «Просвіти» та підпільної націоналістичної мережі. Йому активно допомагали окружний провідник ОУН Сивокінь і члени районного Проводу – Омельченко (агроном райземвідділу) та Гацан [16].

У Христинівському районі Черкащини антифашистський осередок з націоналістичним ухилом створили брати Ткаченки. В м. Тальному подібну антифашистську організацію очолили брати Григорій і Віталій Проценки, батька яких було засуджено при Київському обласному управлінні НКВС як члена «Української націоналістичної організації» до 10 років концтаборів [17].

На території, прилеглий до Холодного Яру, емісари із Західної України почали з'являтися у 1942 – 1943 рр. Взимку 1942 р. в м. Кам'янку приїхали молоді чоловік і

жінка, яких називали – Бриль. Оселившись в місті, вони розповсюджували українську літературу і листівки національного характеру серед молоді і населення.

У с. Стара Сота жив учитель Григорій Водний родом із с. Вербівки, дружина якого працювала в осотнянській лікарні, де вони і проживали. На його квартирі таємно збиралися представники сільської інтелігенції, проводилася агітаційна робота. Також Г. Водний розповсюджував національну літературу по селах Кам'янського району.

На території Чигиринського і Олександрівського районів Черкащини в цей же час з'являється і активно діє особа на прізвище Собчак. Він пропагував ідею створення Холодноярської Повстанської Армії «для звільнення України». У хаті лісника Гречаного, колишнього учасника повстанського руху в Холодному Ярі наприкінці 1942 р. була проведена широка нарада з цього питання. Нарату проводив Собчак, на ній декілька разів виступав головківський староста Гнат Панасенко – колишній учитель, а у 1918 р. – військовий суддя в Чигирині.

Протягом перших місяців тимчасової окупації з числа найбільш національно свідомого населення та інтелігенції в м. Кам'янці організується товариство «Просвіта». Ним проводилася велика просвітницька робота серед населення, драмгуртком ставились українські п'єси, пропагувалася ідея створення незалежної Української держави. Головою товариства був учитель Бабич, бухгалтером – Максим Ціперко [18].

У якості своєї пропагандистської зброї оунівські активісти небезуспішно намагалися використовувати періодичні видання Черкаського краю. Так, за допомогою представників ОУН, що із перших днів німецького пришествя проникли в середовище міської управи м. Умань, в редакцію окупаційної газети «Уманський голос» вдалося впровадити своїх людей. На роботу туди одразу влаштувалися Петро Сагайдачний, уродженець Галичини, член корпусу Січових стрільців доби Української революції 1917 – 1920 рр., і Петро Голинський, обидва члени ОУН мельниківської орієнтації. Після німецьких арештів навесні 1942 р., ОУН не втрачала впливу на редакцію «Уманського голосу». Не злякавшись репресій, до Організації вступило ще двоє членів редакції – Мин Глухенький (літературний редактор газети) і Марія Запорожець (секретар редакції), які були прихильники бандерівського крила [19]. На Звенигородщині функціонувало видавництво, де друкувався націоналістичний часопис «Рідне слово» [20]. У Золотоноші провідник тамтешнього Проводу ОУН Олександр Бондар деякий час редагував газету «Золотонівські вісті». В розробці цього видання брав участь і Олександр Постоленко, який згодом став референтом УПА та співпрацював в журналі «Ідея і Чин» [21]. В м. Городище мали місце контакти між колишніми членами СВУ (Спілки Визволення України) та оунівськими емісарами, після чого, у першому номері місцевої газети, що вийшов восени 1941 р., була розміщена стаття, яка закінчувалася закликком «Хай живе вільна і незалежна Україна і її голова Бандера» [22].

Не виключено, що відчував на собі вплив прихильників ОУН і друкований орган Черкаської районної управи – часопис «Українська думка», який видавався з 27 вересня 1941 р. та виходив тричі на тиждень. На це вказують численні публікації, що висвітлюють, зокрема, діяльність черкаської «Просвіти» («Просвітянин», № 17; «Ми повинні це зробити!», № 25 та інші). В № 23 від 23 листопада 1941 р. в замітці «Просвіта в Черкасах», зазначалося, що в місті створена ініціативна група з організації товариства «Просвіта» при Черкаському педагогічному інституті та учительській семінарії. В № 25 за 27 листопада 1941 р. в статті «Перші збори товариства «Просвіта» вказувалося, що 22 листопада в місцевому педуніверситеті відбулися установчі збори товариства, головою якого було обрано Т. Буркатського, а заступниками – П. Анатазевича, К. Демченка, секретарем – І. Остапенка. В подальшому черкаська «Просвіта» займалася, між іншим, організацією художніх вечорів – такі заходи були

проведені 14 грудня 1941 р. та 12 березня 1942 р., про що на своїх сторінках справно повідомляла «Українська думка» [23].

Активізація самостійницьких тенденцій на Черкащині в цілому, та діяльність прибічників ОУН в напрямку здобуття державності, зокрема, не могла залишитися поза увагою нацистських окупантів. Так, відомо, що ще у 1941 р. у м. Золотоноша було розстріляно 7 націонал-патріотів, які агітували за незалежність України [24]. А вже у 1942 р. німці, зібравши значну кількість інформації про існування ОУН і напрями її діяльності, провели широкомасштабну хвилю арештів і розстрілів. Протягом кількох місяців гестапо заарештувало і знищило майже весь склад міської управи м. Умань, в тому числі її голову Марціна та його заступника Андрієтті (арешту уник лише Кравченко). Також були знищені члени окружного уманського Проводу – А. Кулібаба і Є. Горобець, окружний провідник В. Коханьчук і його заступник Р. Михайлюк. У с. Оксанине за доносом провокатора німці розстріляли оунівця К. Довгополого, у с. Дмитрушки – активістів С. Шевченка і П. Павленка [25]. Така ж доля у 1943 р. спіткала і Андрія Куземного, наступника В. Коханьчука на посаді окружного провідника [26]. Весною 1942 р. німецькі карні органи ліквідували часопис «Рідне слово» та провели арешти серед членів окружного і районного проводів Звенигородщини, жертвами яких стали 15 чоловік [27], в тому числі і організатори гусаківського підпільного осередку Сивокінь, Омельченко та Гацан [28]. Невдовзі змушені були згорнути свою діяльність і осередки «Просвіти», які гітлерівці визнали такими що «хочуть усунути всякий іноземний вплив, враховуючи німецький, і хочуть всякими засобами працювати з метою «створення незалежної України» та фактично заборонили у листопаді 1942 р. [29].

Отже, історія показує, що Черкащина не стала виключенням в контексті діяльності націонал-патріотів, однак масовий терор німецьких окупантів, спрямований проти прибулих у край самостійників та їхніх місцевих однодумців, прихильників української незалежності, став закономірною відповіддю на поширення останніми свого впливу на окупаційну адміністрацію, засоби масової інформації та культурницькі центри.

1. Чорномаз Б. Діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941 – 1945-х роках. – Умань, 2002. – 402 с.
2. Бушин М., Гудачкова Н., Лазеренко В., Лисенко А. Історія Шевченкового краю 1939 – 2002 рр. Навчальний посібник з історії Черкащини. – Черкаси, 2003. – 233 с.
3. Лазуренко В., Вовкотруб Ю. Без права на забуття: Черкащина у роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. – Черкаси, 2005. – 371 с.
4. Русначенко А. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках. – К., 2002. – 519 с.
5. Щур Ю. Нарис історії діяльності Організації Українських Націоналістів на Східноукраїнських землях. – Запоріжжя, 2006 // Режим доступу: <http://www.ukrnationalism.org.ua/get/book.cgi?n=121>
6. Щербина М. Черкаська «Просвіта» в роки нацистської окупації // Черкащина в контексті історії України: Матеріали II науково-краєзнавчої конференції Черкащини (до 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.) / Відп. ред. В. Мельниченко. – Черкаси, 2005. – С. 298 – 302.
7. Лазуренко В., Вовкотруб Ю. Вказана праця. – С. 86 – 87.
8. Русначенко А. Вказана праця. – С. 60.
9. Чорномаз Б. Вказана праця. – С. 101.
10. Там само. – С. 103.

11. Там само. – С. 106.
12. Там само. – С. 103 – 104.
13. Там само. – С. 128.
14. Русначенко А. Вказана праця. – С. 60.
15. Щур Ю. Вказана праця.
16. Чорномаз Б. Вказана праця. – С. 261 – 262.
17. Бушин М., Гудачкова Н., Лазуренко В., Лисенко А. Вказана праця. – С. 32.
18. Там само. – С. 31 – 32.
19. Чорномаз Б. Вказана праця. – С. 123 – 124.
20. Щур Ю. Вказана праця.
21. Русначенко А. Вказана праця. – С. 61.
22. Косик В. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941 – 1942). – Л., 1998. – Т. 2. – С. 536.
23. Щербина М. Вказана праця. – С. 299 – 301.
24. Дорош В. Рух опору на території Золотоніщини в роки Великої Вітчизняної війни // Черкащина в контексті історії України. – С. 211.
25. Чорномаз Б. Вказана праця. – С. 135 – 136.
26. Там само. – С. 117 – 118.
27. Щур Ю. Вказана праця.
28. Русначенко А. Вказана праця. – С. 61.
29. Щербина М. Вказана праця. – С. 302.

Тетяна Логвинюк
(м. Переяслав-Хмельницький)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОЗВАРЮВАННЯ В УРСР ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В ЖУРНАЛІ «НАУКА І СУСПІЛЬСТВО» (1950 – 1960 РР.)

Розглядається розвиток електровзарювання в УРСР за матеріалами журналу «Наука і суспільство» у 1950 – 1960-х рр.

Рассматривается развитие электросваривания в УРСР по материалам журнала «Наука и общество» в 1950 – 1960-х гг.

Серед сучасних технологій виробництва важливе місце посідає електрозварювання, історія відкриттів якого сягає початку ХІХ ст. А вже в другій половині ХХ ст. виникла об'єктивна потреба в розробці технологій з'єднання металевих конструкцій та частин машин. Відкриття в фундаментальних і прикладних науках, зокрема, в фізиці, хімії, електротехніці, металургії створили необхідні передумови для розвитку зварювання контактним шляхом з використанням тепла струму, що проходить крізь виріб.

Електрозварювання відіграло важливу роль в індустріалізації СРСР, у виготовленні зброї в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр., у відбудові народного господарства в післявоєнний період, освоєнні космосу, глибин океанів, створенні нової техніки і технологій виробництва.

Саме тому історія розвитку електрозварювання в Україні посідає провідне місце на сторінках журналу «Наука і суспільство» в 1950 – 1960-х рр. Чисельні публікації з даної тематики на сторінках періодичного видання слугують важливим джерелом вивчення життя і діяльності видатних винахідників, провідних вітчизняних та іноземних учених, науково-дослідних установ, лабораторій, наукових шкіл тощо.